

JĘZYK UKRAIŃSKI POZA GRANICAMI UKRAINY: AKTUALNE ZAGADNIENIA JĘZYKOZNAWCZE

Niniejszy zbiór naukowy jest kontynuacją cyklu prac publikowanych w „Tece Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” Oddziału PAN w Lublinie (t. 3, Lublin 2008, t. 5, Lublin 2010, t. 7, Lublin 2012).

Proponowany czytelnikowi tom jest wynikiem współpracy językoznawców polskich i ukraińskich w badaniach nad wieloaspektowym problemem funkcjonowania języka ukraińskiego w Polsce, a także w innych krajach. Stanowi on część ogólnego problemu, dotyczącego używania języka rodzimego poza ojczyzną.

Burzliwe dzieje Europy w XIX–XX wieku spowodowały zmiany granic państwowych, pozostawiając poza granicami państw tereny etniczne różnej wielkości, a zamieszkująca je ludność utworzyła w nowych warunkach grupy mniejszości narodowych z odrębnym językiem i kulturą. Wraz ze zmianami społecznymi ukształtowały się nowe relacje językowe i kulturowe mniejszości narodowej i narodu stanowiącego większość z nieuniknionym w tych warunkach bilingwizmem, zrodziło się poczucie odrębności kulturowej oraz pojawiły się zjawiska charakterystyczne dla asymilacji etniczno-kulturowej, które nie tylko powinny zostać opisane, ale także poddane analizie językoznawczej, historycznej, socjologicznej i kulturoznawczej.

W odniesieniu do mniejszości ukraińskiej w Polsce problemy te dotyczą historii i stanu współczesnego gwar ukraińskich na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu językowo-kulturowym, wyspowych gwar ukraińskich na terenie Polski, a także roli gwary macierzystej w określeniu tożsamości narodowej i w rozwoju jednostki, wzajemnego oddziaływania na siebie języków i kultury ludności polskiej, ukraińskiej i białoruskiej na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim i in.

Wewnętrzne migracje ludności w Polsce i na Ukrainie nie tylko spowodowały zmiany materialnych warunków życia i hierarchii wartości duchowych przesiadaczy, którzy byli zmuszeni do opuszczenia swoich domów i często do zerwania kontaktów z rodziną i sąsiadami, lecz także zmieniły mapy zasięgów dialektalnych, przemieszczając granice między masywami gwarowymi lub rozpraszając nosicieli gwar i tym samym niszcząc dotychczasowy układ terytorialnych odmian języka ogólnonarodowego. Problemy funkcjonowania gwar oderwanych od rodzimego dialektu i gwar rozproszonych nosicieli są bardzo ważne zarówno z punktu widzenia badań ogólnych reguł rozwoju języka narodowego, jak i szczegółowych kwestii dialektologicznych związanych z zachowaniem gwary w nowych warunkach jej funkcjonowania.

Artykuły zamieszczone w tym tomie podejmują m.in. zagadnienia dialektologiczne związane z systemem gramatycznym ukraińskich gwar podlaskich. I tak

Jurij Hromyk skupia się na charakterystyce przysłówków w gwarach ukraińskich Północnego Podlasia, wskazując wewnątrz tej grupy gramatyczno-leksykalnej wyraźne archaizmy ogólnosłowiańskie oraz lokalizmy i zapożyczenia z języka polskiego, Rusłana Zińczuk zaś omawia osobliwości fleksji przymiotnikowej w gwarach podlaskich. Językoznawcy ci znajdują nowe potwierdzenia kontynuacji areałów gwar zachodniopoleskich na obszarze występowania gwar podlaskich. Związki pomiędzy gwarami po obu stronach granicy znajdują również potwierdzenie w systemach antroponimicznych, zwłaszcza przez istnienie paraleli wołyńskich i współczesnych nazwisk podlaskich, co wykazuje w swoim artykule Larysa Lisowa. Aspekt historycznego rozwoju systemu antroponimicznego pogranicza omówiony został w artykule Marcina Kojdera, w którym autor przedstawia pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie w świetle XVII-wiecznego imiennictwa.

W tym tomie rozpatrywane są również kwestie dotyczące rozwoju gwar wschodniosłowiańskich jako części Słowiańszczyzny. W artykule Doroty Krystyny Rembiszewskiej i Janusza Siatkowskiego na tle bogatego materiału porównawczego wyekscerpowanego z *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* przeanalizowano wyrazy charakterystyczne dla języka ukraińskiego oraz zestawiono je z innymi gwarami słowiańskimi.

Uwaga badaczy skupia się również na gwarach ukraińskich występujących w innych krajach Europy. W tym zbiorze naukowym zamieszczamy artykuł Jelizawety Barań, dotyczący historii badań gwar ukraińskich poza granicami Ukrainy, przedstawiający działalność Emila Bałeckiego jako badacza gwar wschodniosłowiańskich na Węgrzech.

Ważnym zjawiskiem przyciągającym uwagę badaczy jest również gwara używana w utworach literackich, zwłaszcza w twórczości ludowej, w utworach stylizowanych oraz funkcjonowanie gwary jako języka literackiego w czasopiśmie, w tekstach publicystycznych i popularyzatorskich. W niniejszym tomie zagadnienia te podejmuje między innymi Michał Łesiów, który opisuje język ukraińskich wierszy Wasyla Albiczuka, znanego ludowego artysty malarza, urodzonego na Południowym Podlasiu. Autor artykułu w analizowanych wierszach pokazuje na płaszczyźnie fonetyki i gramatyki systemowe elementy języka pochodzące z rodzimej gwary podlaskiej, polonizmy leksykalne i nieco rzadziej rusycyzmy, których obecność związana jest z przebiegiem życia poety.

Inny aspekt tego problemu przedstawia artykuł Andrija Jaworskiego, poświęcony językowi twórczości młodej poetki z Północnego Podlasia Justyny Korolko, która kontynuuje tradycję pisania utworów literackich gwarą. Tradycja ta zapoczątkowana została w latach 80. i realizowana była aktywnie przez pisarzy podlaskich na początku lat 90. XX wieku, zwłaszcza w znanym czasopiśmie „Nad Bugiem i Narwią”. Osobliwości składniowe języka tego czasopisma oraz innych współczesnych czasopism ukraińskich ukazujących się w Polsce przedstawiła czytelnikom niniejszego tomu Switłana Charczenko.

Zaistnienie problemu funkcjonowania języka poza granicami ojczystego kraju związane jest również z życiem diaspory, której pojawienie się jest skutkiem ruchów migracyjnych, w tym emigracji niepodległościowych w XIX wieku, masowej emigracji zarobkowej na przełomie XIX i XX wieku, przymusowych przesiedleń i deportacji po drugiej wojnie światowej, kiedy to wielu Polaków i Ukraińców znalazło się poza granicami ojczystego kraju. Diaspora, przebywając w nowych miejscach jako wspólnota narodowościowa rozproszona wśród ludności państwa zamieszkania, zachowuje pamięć o swojej ojczyźnie, pielęgnuje język i zwyczaje, tworzy dzieła literatury i sztuki, odzwierciedlając specyfikę życia na obczyźnie, w nowych warunkach społeczno-kulturowych. Opis zjawisk społecznych, językowych i kulturowych związanych z pobytem na emigracji wymaga innego podejścia niż badanie języka i kultury mniejszości narodowych, które pomimo nowych warunków wciąż pozostają na swoich etnicznych ziemiach. Oderwanie od korzeni, od warunków życia codziennego i wydarzeń kraju pochodzenia, zerwanie lub osłabienie kontaktów z jego mieszkańcami powoduje mocniejszy wpływ języka i kultury kraju przyjmującego na język i kulturę emigrantów, stąd zachodzące w nich większe zmiany.

Najstarsza diaspora ukraińska, zachowując język i kulturę przodków i poddając się wpływom kultury kraju przyjmującego, wypracowała nowy wariant języka ukraińskiego – język diaspory – oraz stworzyła literaturę diaspory, które wpływają zarówno na ogólnoukraiński język literacki, jak i na literaturę ogólnoukraińską, a także na język i kulturę przedstawicieli nowych fal emigracji. Ten ogrom różnych problemów, wynikających z funkcjonowania języka i kultury diaspory oraz ich miejsca w kulturze ogólnonarodowej, został przedstawiony w niniejszym tomie w licznych artykułach poświęconych językowi utworów m.in. poetów szkoły praskiej (artykuł Iryny Melnyk), prozy pisarzy diaspory powojennej (artykuł Oksany Kuszłyk), semantyce składniowej utworów Todosa Ośmaczki (Tetiana Masycka), semantyce kontekstualnej utworów Olega Olżycza (Julia Wasejko), analizie świata poetyckiego Hałyny Żurby (artykuły Ludmiły Prokopczuk i Inny Zawalniuk). Problem kształtowania i rozwoju ogólnojęzykowych środków leksykalnych opartych na leksyce biblijnej w języku literatury ukraińskiej podejmuje w swoim artykule Anatolij Popowski.

Aktywna współpraca polskich ukrainistów z badaczami zajmującymi się problemami funkcjonowania języka ukraińskiego w Polsce oraz w innych krajach świata, zwłaszcza w ramach działalności Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie, rozwija się i przynosi nowe plony. Mamy nadzieję, że ten skromny tom znajdzie swojego czytelnika w kołach naukowych zarówno językoznawców, jak i literaturoznawców, kulturoznawców, historyków w Polsce oraz poza jej granicami i przyczyni się do nowych rozwiązań problemów w nim podejmowanych.

Lubow Frolak